

Combatre la segregació escolar: de l'amenaça a l'oportunitat

Xavier Bonal
Joan Cuevas

Propostes de política
pública per a les
eleccions municipals
del maig de 2019

Sumari

1	Introducció	3
2	Com es genera la segregació escolar a nivell municipal?	5
3	Per què cal una política educativa municipal contra la segregació escolar?	8
4	Com avançar amb èxit?	10
5	Mesures de política educativa per reduir la segregació escolar	12
	Planificació de l'oferta	14
	Gestió de l'escolarització	17
	Mesures adreçades a les famílies	19
	Mesures per millorar l'oferta educativa	20
6	Referències	22

1 Introducció

Què és la segregació escolar?

La segregació escolar és la distribució desigual de l'alumnat entre els centres educatius d'un territori. Aquest fet provoca que alguns centres tinguin un percentatge d'alumnat d'origen immigrant o amb necessitats socioeconòmiques per sobre del que hi ha al seu territori. La composició desequilibrada d'aquests centres fa que sovint siguin poc desitjats per moltes famílies del seu entorn i, per tant, aquest desequilibri s'aguditzi any rere any.

Els alts nivells de segregació a Catalunya

Catalunya és un dels països amb més segregació escolar d'Europa. Malgrat situar-se just per sota del nivell mitjà de segregació a Espanya, Catalunya es troba encara molt allunyada de països com Finlàndia, Suècia, Irlanda, o Noruega.

Durant les últimes dues dècades s'han multiplicat els estudis que demostren que la segregació escolar és negativa per al país i per als municipis, i s'han anat impulsant algunes polítiques amb l'objectiu de combatre-la. No obstant això, les dades demostren que els nivells de segregació continuen alts i que, per tant, el sistema continua sense ser capaç d'abordar la situació amb prou força per donar-li la volta.

Una important amenaça per al futur dels municipis i del país

Els centres segregats solen tenir uns pitjors resultats educatius, amb un alumnat amb moltes més probabilitats de repetir curs, de tenir pitjors notes o de patir abandonament escolar prematur. Evidentment hi ha centres d'aquest tipus que aconsegueixen uns grans resultats, però aquests èxits són més excepcions meritòries que no pas la norma general. Si ens fixem en els resultats generals, trobem que als centres segregats encara que s'hi inverteixi més, els resultats continuen sent negatius.

Molts estudis internacionals assenyalen que la segregació fa que el sistema educatiu sigui molt més ineficient: surt més car i els resultats educatius són pitjors. Un fet que, a la vegada, implica que el país o el municipi sigui menys productiu, menys innovador, i que hi hagi menys creixement econòmic.

Segregació escolar significa que el dia de demà hi haurà més nivells d'atur, més precarietat laboral, menys resistència a les crisis econòmiques i més problemes de cohesió social.

«Les dades demostren que els nivells de segregació continuen alts i que, per tant, el sistema continua sense ser capaç d'abordar la situació amb prou força per donar la volta a la situació.»

Transformar l'amenaça en una oportunitat per al municipi

La segregació és també una important font de conflictes i problemàtiques en el curt termini. El procés de matriculació escolar és un moment delicat i de tensió per a les famílies. I de la mateixa manera, és un procés delicat per al conjunt del municipi: cal casar les preferències individuals amb una distribució que quadri amb la xarxa d'escoles.

Si no es disposa d'una política clara i prou consensuada, és molt comú que els governs municipals es quedin atrapats entre problemes col·lectius i exigències de compliment de les preferències de famílies concretes. Les polítiques que combaten la segregació escolar són la millor manera de neutralitzar aquests riscos i de transformar aquestes amenaces immediates en una important oportunitat de futur.

La segregació és evitable

En contra del que es pugui pensar, la segregació no és un fenomen natural i inevitable. Ja existeixen precedents reals

d'èxit a Catalunya de com redreçar la segregació des del municipi. Malgrat la majoria de competències educatives depenen del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, els Ajuntaments poden actuar com a agent central per revertir la situació.

Els Ajuntaments poden liderar la implementació directa de polítiques públiques amb evidència d'impacte, així com incidir en la Generalitat perquè prengui decisions que ajudin a reduir els nivells de segregació dels centres educatius del municipi.

Un document per a l'acció

Aprofitant la proximitat de les eleccions municipals del maig de 2019, aquest document té la voluntat d'apropar la problemàtica a la política municipal. I vol fer-ho aportant llum, dades i propostes viables i dotades d'evidència amb la finalitat que durant la propera legislatura el màxim de governs municipals impulsin polítiques proactives que ajudin a reduir els alts nivells de segregació del país.

LA SEGREGACIÓ ESCOLAR ÉS INEFICIENT PER AL SISTEMA I TÉ CONSEQÜÈNCIES NEGATIVES

Les evidències internacionals assenyalen que la segregació escolar porta el sistema educatiu a ser molt més ineficient, fent que sigui més car i que tingui pitjors resultats. A la llarga, la segregació escolar està relacionada amb una societat amb més atur, menys creixement econòmic i menys cohesió social.

	Resultats educatius	Abandonament escolar	Cohesió social	Atur	Creixement econòmic
 Xarxa escolar segregada	↑ ↓	↑ ↓	↑ ↓	↑ ↓	↑ ↓
 Xarxa escolar no segregada	↑ ↓	↑ ↓	↑ ↓	↑ ↓	↑ ↓

2 Com es genera la segregació escolar a nivell municipal?

La segregació escolar té a veure principalment amb la manera com es reparteix l'alumnat entre el conjunt de centres educatius. Per tant, conèixer com es genera la segregació implica entendre quins són els factors determinats de la repartició de l'alumnat entre centres.

1 La distribució urbana de la població

El primer element que determina la distribució de l'alumnat entre centres és la realitat urbana. És a dir, com està distribuït el municipi geogràficament; com està configurat en diferents barris situats en diferents parts del territori, i com aquests barris i zones són diferents socialment, culturalment i econòmicament. Si un barri concentra persones d'unes determinades característiques, els seus centres educatius tendiran a concentrar més alumnat d'aquell tipus.

2 La segregació escolar va més enllà de la distribució urbana

A Catalunya la segregació escolar està més accentuada que la pròpia segregació urbana dels municipis. És a dir, tot i que la segregació urbana és una realitat, hi ha altres factors que estan fent que la xarxa de centres escolars sigui encara més segregada. Aquests altres factors són les preferències de les famílies i la configuració de la política educativa. Aquest fet indica que el marge de correcció de la política educativa és ampli.

«A Catalunya la segregació escolar està més accentuada que la pròpia segregació urbana dels municipis.»

3 La demanda: com les famílies seleccionen els centres

Segons la recerca, les famílies tendeixen a escollir centres de la seva zona, però especialment tendeixen a evitar algunes escoles concretes. Sovint ho fan prenent com a base percepcions i rumors que es propaguen pel boca-orella i que moltes vegades no s'ajusten a la realitat. Si no gestionem bé aquest fenomen i, per tant, si no gestionem bé les preferències de les famílies, el resultat molt probablement serà que determinats centres caiguin en una espiral negativa que no només és injusta per al seu alumnat, sinó que genera efectes molt negatius per al conjunt de la xarxa educativa.

4 Les polítiques educatives: els instruments a l'abast per reduir la segregació

Les polítiques educatives ens ofereixen un ampli ventall d'instruments per reduir la segregació. Ens permeten gestionar la xarxa educativa de tal manera que es redueixi la segregació i que tothom tingui accés a una educació de qualitat.

Aquests instruments poden ser: reforçar les característiques de l'oferta educativa (diversitat pedagògica, d'ideari, de preu), millorar la ubicació física de les escoles, gestionar l'equilibri en l'oferta de places, reajustar la zonificació, modificar les adscripcions entre centres de primària i secundària, millorar la detecció i gestió de la reserva de places d'alumnat amb Necessitats Específiques de Suport Educatiu (NESE), la millora de la gestió de la matrícula viva o l'increment del control del frau en el procés d'escolarització.

Una altra variable que determina la distribució de l'alumnat en els diversos centres és la seva titularitat. Tal com assenyala l'informe del Síndic de Greuges «La segregació escolar a Catalunya (I) de 2016», si bé és cert que el factor de titularitat no és el principal factor que explica la segregació, sí que és cert que hi ha diferències en la distribució de l'alumnat entre la xarxa pública i concertada. Una distribució que, especialment en determinats municipis i punts del territori, té importants diferències entre les dues titularitats.

LA IMPORTÀNCIA DE LES POLÍTIQUES EDUCATIVES: UN EXEMPLE PRÀCTIC

La segregació escolar és evitable. Les polítiques educatives ens permeten configurar el futur del nostre municipi. Per entendre la importància de les polítiques educatives ens fixarem en un exemple hipotètic. L'Escola Futur està situada en un barri amb un 20 % de població estrangera, un barri històricament treballador. És un centre que ara mateix té un 35 % de població nouvinguda. A continuació es descriuen dos escenaris de la manera com pot evolucionar el centre en funció de les polítiques educatives.

Escenari A

Durant els següents dos anys, famílies d'alumnes no estrangers deixen de matricular-se al centre i fins i tot alguns alumnes que ja hi assistien marxen a centres d'un altre barri. Això fa incrementar el nivell de segregació.

Al tercer any, i a causa del fet que és un centre relativament nou i amb molt espai, entre l'Ajuntament i el Departament acorden obrir una nova línia, ja que s'espera un petit augment demogràfic. Just després d'aquesta decisió, hi ha una arribada de nou alumnat durant el curs escolar.

Tot aquest nou alumnat, la majoria amb Necessitats Específiques de Suport Educatiu (NESE), se situen en aquest centre, ja que té molt espai.

Tots aquests factors acaben fent que al cinquè any aquest centre tingui un percentatge d'alumnat estranger superior al 60%, amb una complexitat molt superior a la del primer any. L'equip docent malda per tirar endavant i per evitar que una part dels mestres vulgui marxar cap a un altre centre.

La segregació escolar al municipi s'ha incrementat molt, perquè aquesta dinàmica s'ha reproduït en alguns altres centres educatius.

Escenari B

L'Escola Futur desperta l'interès de l'Ajuntament. Si no comencem a fer alguna cosa, el centre entrarà en una espiral negativa. El consistori consensua amb la comunitat educativa un conjunt de mesures.

En primer lloc, ajuda el centre a elaborar un potent projecte pedagògic i els posa a disposició una oferta d'activitats extraescolars gratuïtes i de qualitat; unes activitats que es faran en el mateix centre, aprofitant unes magnífiques instal·lacions que no s'utilitzen.

En segon lloc, organitza unes xerrades informatives per a famílies en el moment previ a la matriculació.

Famílies del barri que s'estaven pensant matricular els seus fills en uns altres centres s'acaben decidint per l'Escola Futur, ja que se senten atrets per la qualitat pedagògica i, sobretot, per la bona oferta d'activitats extraescolars. A més a més, l'Ajuntament, juntament amb els Serveis Territorials, decideix limitar les places NESE d'aquesta Escola, i la majoria d'alumnat amb NESE, especialment en la gestió de la matrícula viva durant el curs, es distribueixen en altres escoles.

Al cap de cinc anys l'Escola Futur té un percentatge de població estrangera similar al barri (22 %) i el municipi ha reduït molt el seu nivell de segregació escolar.

3 Per què cal una política educativa municipal contra la segregació escolar?

Malgrat que l'actual context legislatiu configura unes competències municipals limitades, els consistoris són l'administració que coneix millor les situacions i les necessitats de les persones.

És per això que els Ajuntaments són una institució clau no només per implementar directament mesures contra la segregació, sinó per fer incidència i liderar el conjunt d'institucions públiques amb l'objectiu de configurar unes polítiques educatives que redueixin la segregació.

A continuació es recullen cinc grans raons per les quals incorporar mesures contra la segregació escolar a nivell municipal és una gran oportunitat.

1 Millora el rendiment escolar global

Les anàlisis realitzades a partir de PISA permeten constatar que els països que milloren més el rendiment escolar de l'alumnat de 15 anys són aquells que han estat capaços de convertir les seves xarxes escolars en més inclusives. Ho han aconseguit tot reduint la segregació escolar en funció de l'origen i de l'estatus social i cultural de les famílies. Catalunya i els seus municipis tenen encara un ampli marge de millora dels seus rendiments escolars a través de la reducció de la segregació escolar.

2 Afavoreix l'alumnat més vulnerable

La recerca ens mostra l'anomenat efecte company, que fa que l'alumnat més desavantatjat millori quan és en entorns diversos. En canvi, si tot l'alumnat és de les mateixes característiques de desavantatge, els resultats empitjoren. Disposar d'un sistema divers i poc segregat implica una important ajuda per a l'alumnat més vulnerable.

3 Millora l'economia

Com ja s'ha dit, la segregació escolar redueix els resultats educatius globals d'un municipi o d'un país. Aquests pitjors resultats es tradueixen al llarg del temps en més abandonament escolar, més nivells d'atur, més precarietat laboral, pitjors nivells de salut o més delinqüència. De fet, nombrosos estudis afirmen que invertir esforços a reduir la segregació genera un efecte multiplicador positiu.

A tall d'exemple, estudis realitzats als Estats Units destaquen que reduir la segregació escolar un 50 % pot suposar un balanç econòmic positiu en la despesa pública de fins a 20.000\$ per estudiant (comptabilitzat l'estalvi públic en àrees com salut, seguretat o benestar i el guany derivat de la inclusió laboral en forma de taxes) – (Basile, 2012).

4 Fomenta competències necessàries per al segle XXI

La globalització econòmica obliga cada cop més a les empreses a cercar treballadors preparats per desenvolupar-se professionalment en entorns multiculturals i multiètnics. Les empreses multinacionals valoren especialment la competència del personal per tractar amb col·laboradors i clients culturalment diversos. Fins i tot inverteixen recursos i temps per formar els seus treballadors en aquesta competència (Mickelson, 2018).

En aquest context, el que podria ser vist com un problema esdevé una gran oportunitat: disposar d'escoles diverses és la millor estratègia per fer que la infància adquireixi aprenentatges i competències que l'actual context globalitzat demana.

5 Millora la cohesió social

La diversitat ha arribat a la nostra societat per quedar-s'hi. Les comunitats seran diverses des del punt de vista cultural, lingüístic i social. Davant d'aquesta realitat, podem escollir disposar d'un sistema escolar més o menys segregat, i aquesta decisió té importants conseqüències per a la cohesió social.

La separació en l'escolarització produeix importants efectes negatius en la cohesió social. Diversos estudis sobre països europeus demostren que es produeixen actituds més positives en escoles heterogènies que en escoles segregades. Cal ressaltar els efectes positius sobre la disposició a la integració social i cultural entre les minories ètniques (Council of Europe, 2017; Hewstone *et al.* 2017; Burgess i Platt, 2018).

En canvi, els sistemes educatius que disposen de mecanismes de selecció i segregació acadèmica del seu alumnat generen mecanismes d'exclusió de l'alumnat per raó socioeconòmica, ètnica o de necessitats especials i no afavoreixen les actituds socialment integradores (Gorard, 2017).

CINC RAONS PER INCORPORAR MESURES CONTRA LA SEGREGACIÓ ESCOLAR A NIVELL MUNICIPAL

4 Com avançar amb èxit?

La segregació és un fenomen complex. Hi intervenen molts agents diferents. Per acabar-lo d'entendre, es necessiten dades i els instruments amb els quals la podem reduir són molt diversos. Per aquesta raó és molt recomanable que, abans de començar a prendre mesures, ens dotem de suficient coneixement, legitimitat i col·laboració.

Per aconseguir-ho us recomanem que abans de tot elaboreu una diagnosi, que impulseu un pacte local contra la segregació consensuat a nivell municipal i que impulseu la col·laboració i el treball en xarxa.

1 Diagnosi de les causes de la segregació escolar

La diversitat i complexitat de les causes al darrere de la segregació escolar en un municipi recomanen construir una diagnosi acurada del pes dels diferents factors que expliquen la polarització acadèmica, social o cultural entre les escoles del municipi. La diagnosi ha de permetre identificar, entre d'altres, la distribució dels grups socials al territori, les pautes de mobilitat escolar en la tria d'escola, l'existència de barreres geogràfiques que perjudiquen la mobilitat en alguns barris, la percepció social de les famílies respecte a la qualitat escolar dels centres, el grau de cooperació o competència entre els centres del municipi, o el possible desequilibri territorial en l'oferta de places.

2 Pacte local contra la segregació escolar

És cert que moltes competències educatives no recauen en el municipi i que la segregació escolar té a veure amb casuístiques que van més enllà del mateix Ajuntament. Però els consistoris municipals poden liderar la lluita contra la segregació, implicant i generant consensos entre amplis sectors i agents. L'impuls d'un pacte local contra la segregació escolar és sens dubte la millor expressió d'aquest lideratge i de la voluntat política de treballar per a la igualtat en les condicions d'escolarització de l'alumnat del municipi. Desenvolupar un procés basat en dades objectives i generar espais de consens i acord entre diferents actors i sectors permet disposar de Pactes locals contra la segregació escolar amb amplis suports.

3 Treball en xarxa i innovació en l'organització institucional i territorial

Una tercera estratègia per millorar l'efectivitat de la política contra la segregació escolar passa per la capacitat de coordinar esforços i per desplegar un treball en xarxa entre els diferents àmbits de la política local. Una coordinació que s'ha de produir tant internament dins l'Ajuntament com externament amb els agents clau de l'àmbit (centres educatius, serveis territorials, Departament d'Ensenyament, AMPAs i AFAs, i altres organitzacions no lucratives de la comunitat).

«Els consistoris municipals poden liderar la lluita contra la segregació, implicant i generant consensos entre amplis sectors i agents.»

5 Mesures de política educativa per reduir la segregació escolar

Reduir la segregació escolar a nivell municipal és possible. En aquest apartat es plantegen 17 propostes concretes i efectives que poden ser desplegades o impulsades des dels Ajuntaments en col·laboració amb la resta d'agents educatius.

El repte: per on començar?

Iniciar una política pública contra la segregació escolar a nivell municipal pot semblar complicat i arriscat però és una de les millors estratègies per convertir una amenaça en una gran oportunitat per al municipi.

Un dels grans reptes, doncs, és saber per on començar a treballar i què fer exactament. Per aquesta raó hem elaborat un ampli ventall de mesures de política educativa que es poden impulsar a nivell municipal.

L'important és començar a caminar

Cada municipi és una realitat diferent, amb necessitats i ritmes diferents. Per aquesta raó aquest recull està pensat perquè cada municipi pugui desenvolupar el seu camí començant des de posicions diverses i avançant a ritmes diferents.

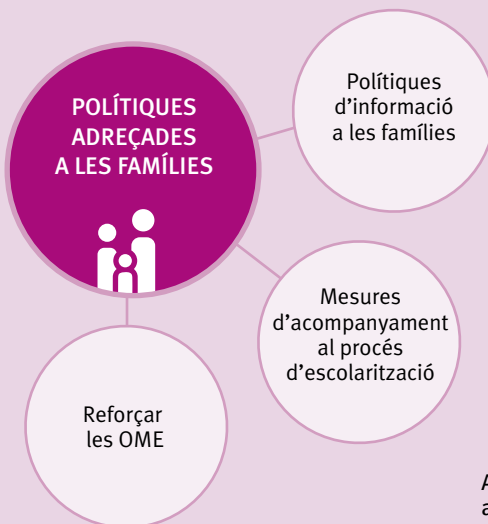
Fer un pla contra la segregació escolar és possible perquè el marc normatiu ho permet i perquè fer-ho no requereix una elevada inversió econòmica.

Segregació escolar al centre de la política municipal

El combat contra la segregació escolar ha de ser un objectiu de primer ordre a nivell municipal. Els consistoris, malgrat no tenir totes les competències en matèria educativa, poden liderar una política que permeti una escolarització equilibrada. Una estratègia absolutament necessària per millorar l'equitat i la qualitat educativa del conjunt de la població. Una política pública que ha de basar-se en el màxim consens necessari i en la implementació de mesures d'acord amb les necessitats de cada municipi.

Es tracta de millorar els processos de selecció de centre per part de les famílies (demanda), com poden ser l'orientació, l'acompanyament o el procés d'assignació de la matrícula viva.

Aquest àmbit es focalitza a dirigir esforços a millorar la qualitat dels centres educatius, especialment d'aquells més desfavorits.

LES QUATRE GRANS LÍNIES DE TREBALL

Les propostes es presenten en quatre grans blocs, que esdevenen les grans línies de treball, en els quals es pot incidir sobre la segregació a nivell municipal. A continuació es defineixen aquests blocs.

5.1. Planificació de l'oferta

Ajustament de l'oferta de places

L'Ajuntament, conjuntament amb els serveis territorials del Departament d'Ensenyament, té la capacitat de planificar l'oferta de places dels centres educatius. Si aquesta planificació només respon a la tendència de la demanda de les famílies, el resultat serà una xarxa molt segregada.

Un dels efectes més negatius es produeix quan es planifica una oferta de places excessiva en un centre determinat. Aquesta pràctica no només és negativa en si mateixa, sinó que sol deixar sense efectes altres mesures dirigides a reduir la segregació. Per aquesta raó és imprescindible que es desenvolupi una planificació anual de l'oferta de places des de la perspectiva de la segregació i que sempre eviti l'excés d'oferta en determinats centres educatius.

Obertura de línies

El mateix efecte que es produeix amb l'ajustament de l'oferta de places passa amb l'obertura de noves línies o grups. Si la decisió d'obrir línies o grups només respon a la demanda de les famílies, el resultat serà una xarxa molt més segregada. De la mateixa manera, també és negatiu prendre la decisió d'obrir nous grups o línies en funció de la intuïció.

Un exemple clar d'una mala planificació en aquest aspecte seria un municipi que demogràficament necessita més grups per a l'any següent. Si aquest nou grup s'obre en un centre amb escassa demanda però amb disponibilitat d'espais, estarem accentuant el seu procés de segregació.

Cal, doncs, que les decisions que es prenguin en l'obertura de línies o grups siguin estratègiques, cobrint les noves necessitats en escoles de demanda intermèdia o apostant per centres amb dificultats però amb un pla de xoc i de transformació sociopedagògica del centre.

Tancament de línies o grups

Tancar una línia o un grup d'una escola normalment resulta impopular. Ara bé, en alguns casos específics aquesta decisió pot tenir importants resultats positius per reduir la segregació escolar i millorar el conjunt del sistema. És a dir, malgrat que generalment sol ser una decisió poc atractiva, en alguns casos específics, i sempre que el tancament es gestioni bé, és una decisió que pot ser positiva tant per a l'escola el barri i el conjunt del municipi.

Un exemple clar de l'ocasió en què pot ser positiu un tancament és en el cas d'algun centre on hi ha un volum d'oferta de places netament superior a la demanda. Si es manté la situació, el centre molt probablement acabarà incrementant el seu nivell de segregació.

Es tracta d'un tipus de mesura que pot resultar molt positiva sempre que també es tinguin en compte aspectes com la proximitat, el paper de l'escola des del punt de vista de la cohesió social comunitària i les possibles conseqüències del tancament d'escoles o grups (possible escolarització separada de germans en els casos de tancaments progressius, per exemple) com a possibles efectes no desitjats produïts pel tancament.

Millores en la detecció d'alumnat amb NESE

Un dels factors clau per combatre la segregació escolar és poder distribuir de manera equilibrada l'alumnat amb Necessitats Específiques de Suport Educatiu (NESE). Per fer-ho d'una manera òptima, cal diagnosticar adequadament aquests casos i fer-ho amb suficient temps, si pot ser abans d'iniciar-se l'escolarització a P3, dues condicions que no sempre es donen de la millor manera possible. Per aquesta raó, un dels millors mecanismes per reduir la segregació consisteix a detectar bé i detectar a temps l'alumnat amb NESE. Les mesures més efectives per a una bona detecció de l'alumnat amb NESE són:

- Anticipar temporalment el procés d'identificació (iniciant els processos sis mesos o més abans del període de preinscripció escolar).
- Fomentar la col·laboració entre EAPs i Ajuntaments en la revisió del padró d'habitants dels infants a escolaritzar.
- Millorar la coordinació entre els diversos serveis d'atenció a les persones (serveis socials, EAIAs, CAPs, CDIAPs, altres).
- Fomentar la realització d'entrevistes a les famílies abans de l'inici del curs escolar o just al seu inici, amb l'objectiu de detectar d'una manera prematura l'alumnat amb NESE.

Reserva de places

La manera en què es planifica i es gestiona la reserva de places per a l'alumnat amb NESE és un altre determinant clau per a la segregació escolar. Via decret, existeix un mínim de places reservades per a NESE a tots els centres. Un exemple de mala praxis és que es decideixi incrementar aquest mínim de reserva de places en el conjunt de centres, en previsió d'un increment d'alumnat amb NESE.

Si posteriorment no es detecten tants NESE per ocupar aquesta reserva, aquest alumnat tendirà a concentrar-se en uns centres determinats i, per tant, s'estarà incrementant la segregació escolar. Cal, doncs, ajustar sempre i el màxim possible la reserva de places a una detecció eficaç d'alumnat amb NESE.

Adscripcions entre centres de primària i secundària

Els centres de primària s'adscriuen als centres de secundària, de tal manera que la transició dels alumnes d'una etapa a l'altra es fa d'una manera més previsible, més programada i més còmoda. Aquestes adscripcions, però, en funció de la manera com es dissenyin i es planifiquin, poden tenir un impacte positiu o negatiu en la segregació escolar.

Si els centres de primària amb més dificultats s'adscriuen a instituts també amb dificultats i fins i tot estigmatitzats, es poden consolidar itineraris de desavantatge i d'exclusió educativa i encara allunyar més la demanda de determinats centres de primària. En canvi, la creació d'adscripcions que compensin situacions de desavantatge educatiu poden tenir un efecte compensatori positiu.

Aquestes mesures poden ajudar a convertir centres d'educació infantil i primària en atractius per a una demanda educativa que tendeix a polaritzar-se socialment en el pas de primària a secundària.

Zonificació escolar

La zonificació escolar és un dels principals instruments de la planificació educativa per garantir una distribució equilibrada de l'alumnat. L'obligació legal, a partir de la LOE i posteriorment de la LEC, estableix que les escoles públiques i concertades han de compartir un mateix disseny de zonificació dins de cada municipi. Aquest fet és una oportunitat per aconseguir un repartiment més equilibrat de l'alumnat entre ambdós sectors de titularitat.

Ara bé, no hi ha receptes estàndards. No hi ha un model de zonificació únic que funcioni arreu. L'efectivitat de la zonificació escolar per promoure majors nivells d'equitat educativa al municipi depèn de múltiples factors que cal analitzar en cada municipi.

En tot cas, com a criteri general de planificació, és preferible establir zones heterogènies des del punt de vista socioeconòmic que tinguin la capacitat de superar les dinàmiques de segregació residencial del municipi. Cal dissenyar models de zonificació que, tot garantint el principi de proximitat, siguin capaços de trencar les dinàmiques de barri en la tria d'escola.

5.2. Gestió de l'escolarització

Gestió de la matrícula viva (alumnat d'incorporació tardana)

La incorporació tardana de l'alumnat al sistema educatiu —l'anomenada matrícula viva— ha esdevingut un problema de gestió educativa de primera magnitud al llarg dels darrers anys. L'increment en el nombre d'alumnat que s'incorpora de manera tardana al sistema educatiu suposa un repte, ja que si no es gestiona bé, aquests alumnes es poden concentrar en centres determinats i incrementar així la segregació.

En aquest àmbit, hi ha diferents mesures que els Ajuntaments poden impulsar, sempre tenint en compte la casuística concreta del municipi i que cal fer-ho de manera conjunta amb el Departament d'Ensenyament. Algunes mesures que es poden emprendre són les següents:

- En els centres que estan al límit de la seva capacitat, és aconsellable reservar els augments de ràtio precisament per escolaritzar una matrícula viva previsible.
- En contextos de davallada demogràfica com l'actual, la mesura que prenen alguns Ajuntaments d'abaixar les ràtios de totes les escoles pot facilitar una distribució més equilibrada de la matrícula viva, en la mesura que tots els centres disposaran d'espai disponible.
- En tots els casos és aconsellable que els Ajuntaments, de manera conjunta amb el Departament d'Ensenyament, promoguin l'acord entre tots els centres al voltant de la gestió de l'alumnat d'incorporació tardana.

- Promoure acords sobre els criteris de distribució de l'alumnat d'incorporació tardana favorables a l'equitat educativa en el marc de la comissió de garanties d'admissió.

Reducció o augment de ràtios

La normativa actual permet augments de ràtio del 10 % en casos de necessitat (segons el Decret 75/2007). Els augments de ràtio massa sovint han facilitat la concentració de la demanda dels grups socials més benestants a determinats centres i han perjudicat els centres amb menor demanda.

Si la planificació educativa admet els increments de ràtio sense altre criteri que la capacitat física del centre, els efectes sobre la segregació escolar són òbviament negatius. A tall d'exemple, hi ha dues situacions en què és especialment aconsellable prendre les decisions següents:

- Utilitzar els augments de ràtio per a l'escolarització de l'alumnat amb NESE. L'objectiu en aquest cas és que aquests augments de ràtio s'utilitzin com un instrument de gestió de la matrícula viva o d'equilibri en la reserva de places.
- Implementar reduccions de ràtios a nivell generalitzat en contextos de davallada demogràfica. Amb aquesta mesura es pot evitar que l'excés de places es localitzi en les escoles més desfavorides.

Control del frau en l'empadronament

La proximitat al centre té molt pes a l'hora de prioritzar les diverses sol·licituds d'escolarització. Això provoca que algunes famílies canviïn el lloc d'empadronament durant el procés de preinscripció escolar a una adreça que no és el seu domicili de residència habitual. Aquest fenomen té un impacte directe en la diversitat de la xarxa i provoca que s'incrementi més la segregació.

Aquest tipus de conductes, que són nocives per al sistema, estan prohibides normativament i es consideren frau. Malgrat no ser majoritari, hi ha famílies que continuen desenvolupant aquesta mala pràctica, en gran part perquè les mesures de seguiment o control per fer complir la norma són millorables. Amb l'objectiu de desenvolupar un seguiment del frau el més eficient possible, es poden desenvolupar diverses actuacions:

- Revisió de les situacions especialment proclius a aquesta conducta: canvis en l'empadronament en els mesos previs al procés de preinscripció, anàlisi del nombre de persones empadronades al mateix domicili o la no-correspondència entre el domicili que apareix en el document nacional d'identitat del pare, la mare o el tutor legal lliurat i el que figura en el full de preinscripció.
- Mesures preventives per evitar l'aparició d'aquestes pràctiques, com és la tramesa d'una carta mesos abans de la preinscripció a totes aquelles famílies amb infants en edat d'escolaritzar-se amb informació sobre el procés i notificant el domicili d'empadronament que en aquell moment figura al padró municipal i advertint que qualsevol canvi en el padró abans del procés de preinscripció haurà de ser degudament justificat davant de les autoritats municipals.

Control del frau en el certificat de malalties digestives

Un altre dels àmbits que acumulen una major part de les denúncies per frau durant el procés de preinscripció és el d'aquelles famílies que acrediten que l'infant pateix una malaltia digestiva crònica.

Tot i que, a petició del Síndic de Greuges, el Departament d'Ensenyament va manifestar la seva voluntat que el barem de malalties digestives desaparegui en els propers processos de preinscripció, actualment continua vigent com un dels criteris de prioritat. La detecció del frau en el certificat de malalties digestives cròniques pot resultar complexa.

No obstant això, una manera d'aproximar-se al frau és a través de la detecció de la concentració en un mateix centre educatiu o municipi de certificats de malalties digestives signats per un mateix facultatiu.

5.3. Mesures adreçades a les famílies

Polítiques d'informació a les famílies

La informació que les famílies reben sobre els centres educatius és clau a l'hora de seleccionar escola o institut. Si la informació és accessible, suficient, clara i comprensible és molt més fàcil que aquella família es decideixi per aquell centre.

El problema en aquest àmbit és que la informació que ofereixen els diversos centres educatius és molt desigual. Mentre hi ha centres que tenen informació molt elaborada i disponible, hi ha altres centres que no disposen pràcticament de cap informació ni material. Evidentment, aquesta problemàtica incrementa la segregació.

Els centres que tenen menys informació disponible i elaborada solen atraure menys famílies, i solen tenir més probabilitat d'entrar en dinàmiques de segregació. En aquest sentit, a nivell municipal es poden desenvolupar diferents mesures que ajuden a contrarestar aquesta situació:

- Avaluar la comunicació dels centres, identificant aquells que tenen més marge de millora en l'àmbit comunicatiu.
- Assessorar, acompanyar i formar aquells centres educatius amb majors problemes en l'àmbit de la producció d'informació i comunicació.
- Desenvolupar materials o sistemes d'informació on hi hagi disponible informació homogènia de tots els centres educatius, especialment durant el període de preinscripció escolar.

- Fomentar i acompanyar la celebració de jornades de portes obertes de centres educatius.
- Disposar d'una informació homogènia respecte tots els centres educatius a disposició de les famílies en les OME.

Mesures d'acompanyament al procés d'escolarització

El procés d'acompanyament a les famílies durant el procés previ a la inscripció escolar és també un element clau en l'elecció de centre. Per tant, l'existència o no d'aquest acompanyament, o la manera en què es desenvolupa aquest acompanyament pot contribuir o no a la concentració de determinats perfils d'alumnat en uns centres educatius. D'aquesta manera, l'acompanyament esdevé una mesura clau per poder reduir la segregació.

Algunes mesures que es poden prendre en aquest àmbit poden ser les següents:

- Acompanyament a les famílies novingudes i amb menys coneixement institucional sobre l'oferta escolar amb l'objectiu d'orientar una elecció de centre que eviti la concentració de l'alumnat amb NESE en determinats centres.
- Orientar i convèncer determinades famílies amb més capital cultural d'accedir de manera col·lectiva a centres amb demanda més feble però amb projectes pedagògics atractius i innovadors. Aquest tipus d'acompanyament i orientació, menys freqüent, pot resultar especialment adient en famílies en el darrer any d'escola bressol i a les portes d'escollir centre escolar per als seus fills/es. En les zones amb més demanda escolar i amb moltes escoles aquesta pot ser una estratègia interessant de reequilibri de l'escolarització i de reconduir l'excés de demanda de molts centres.

Reforçar les OME

Les Oficines Municipals d'Escolarització (OME) constitueixen l'instrument clau de relació entre Ajuntament i famílies en l'àmbit educatiu. El paper de les OME és essencial com a oficina que condensa tota la informació educativa dels centres i com a òrgan d'informació personalitzada a les famílies per orientar les seves tries educatives.

En aquest sentit, és important que l'Ajuntament concebi l'OME no només com un servei reactiu o de tramitació, sinó com un instrument estratègic i proactiu, alineat amb l'estratègia municipal contra la segregació i que sigui referent per a les famílies. Per tant, cal treballar per construir una OME que disposi d'una informació homogènia de tots els centres, sigui conscient dels riscos de segregació dels diversos centres i que orienti les famílies amb l'objectiu d'una escolarització equilibrada.

5.4. Mesures per millorar l'oferta educativa

Models Magnet

Les escoles amb menys demanda i menys desitjades poden iniciar un procés de transformació per la via d'esdevenir una escola Magnet. A partir de la col·laboració estreta amb una entitat externa (museu, fundació, centre artístic, etc.) l'escola inicia un projecte d'innovació educativa que l'ajuda a singularitzar-se i a oferir un projecte de qualitat, amb l'objectiu de fer-se atractiva a la demanda. Els Ajuntaments poden impulsar projectes Magnet, fent de pont entre escoles i entitats en els àmbits de les arts, la ciència o la tecnologia. Els models Magnet no exclouen en cap cas les mesures anteriors, però poden complementar-les i fins i tot reforçar-les.

«Les escoles amb menys demanda i menys desitjades poden iniciar un procés de transformació per la via d'esdevenir una escola Magnet.»

Equilibrar la qualitat educativa de tots els centres

Els Ajuntaments poden impulsar mesures que contribueixin a igualar la qualitat educativa de tots els centres. Es tracta de mesures que permetin la cooperació i col·laboració entre professionals dels diversos centres, així com d'aprenentatge conjunt en àmbits en què es consideri que hi ha oportunitat de millora.

Algunes propostes concretes que es poden fer en aquesta direcció són les següents:

- Reforç de projectes o iniciatives municipals (exposicions, esdeveniments, festes locals) en aquells centres menys visibles o menys demanats al territori.
- Establiment de sistemes organitzatius originals o bé de programes innovadors que impliquin la rotació de l'alumnat entre centres per realitzar determinades activitats o bé la rotació o col·laboració de professorat entre diversos centres.
- Dinamització dels centres menys actius i innovadors pedagògicament a través de la intervenció externa, amb l'objectiu de contribuir a millorar la imatge del centre i la qualitat del seu projecte pedagògic.

Afavorir l'oferta d'activitats extraescolars

Un dels àmbits educatius on es produeixen més desigualtats i segregació és en l'àmbit no escolar. Principalment en les anomenades activitats extraescolars. Per tant, reduir la segregació escolar al municipi passa també per igualar oportunitats educatives més enllà de l'horari escolar.

És especialment rellevant impulsar l'oferta d'activitats atractives en aquells centres amb menor demanda, tant com reforçar pedagògicament el centre. D'aquesta manera donarem més oportunitats a l'alumnat que assisteix al centre i a més a més farem que aquella escola o institut sigui més atractiu per a les famílies.

6 Referències

- Alegre, M. A., Benito, R.; Chela, X. i González, S. (2010). Les famílies davant l'elecció escolar. Dilemes i desigualtats en la tria de centre a la ciutat de Barcelona. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- Basile, M. (2012). «The Cost-Effectiveness of Socioeconomic School Integration», a Kahlenberg, R. D. (ed.). *The Future of School Integration as an education reform strategy*. Nova York: Century Foundation Press, p. 127-151.
- Bonal, X. i Bellei, C. (eds.) (2018). *Understanding school segregation: patterns, causes and consequences of spatial inequalities in education*. Londres: Bloomsbury.
- Bonal, X. (2012). «Education policy and school segregation in Catalonia: the politics of non-decision making». *Journal of Education Policy*, vol. 27, núm. 3, p. 401-421.
- Bonal, X. (dir.) (2012). Municipis contra la segregació escolar. Sis experiències de política educativa local. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Col·lecció Polítiques, núm. 78.
- Calero, J. i Escardíbul, O. (2016). «Proceso educativo y resultados del alumnado nativo y de origen inmigrante en España. Un análisis basado en PISA-2012». *Estudios de Economía Aplicada*, vol. 34, núm. 2, p. 413-438.
- Council of Europe (2017). *Fighting school segregation in Europe through inclusive education. Commissioner for Human Rights*. Position Paper. Recuperat de <https://rm.coe.int/fighting-school-segregationin-europe-throughinclusive-education-a-posi/168073fb65>
- Síndic de Greuges (2016). *La segregació escolar a Catalunya*. 2 vol. Barcelona: Síndic de Greuges de Catalunya.
- Tarabini, A. (dir), Montes, A. i Parcerisa, L. (2018). *Les aliances Magnet: innovació per combatre la segregació escolar*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill i Ivàlua. Col·lecció Informes Breus, núm. 68.

Primera edició: novembre de 2018
 © Fundació Jaume Bofill, 2018
fbofill@fbofill.cat
www.fbofill.cat

Autors: Xavier Bonal i Joan Cuevas
 Edició: Bonal·letra Alcompàs
 Coordinació editorial: Anna Sadurní
 Disseny i maquetació: Mercè Montané
 ISBN: 978-84-947888-9-5
 DL: B 25593-2018

Aquesta obra està subjecta a la llicència Creative Commons de **Reconeixement-CompartirIgual (by-sa)**-Internacional. Es permet l'ús comercial de l'obra i de les possibles obres derivades, la distribució de les quals cal fer-la amb una llicència igual a la que regula l'obra original.

Per què la segregació escolar és una important amenaça per al futur dels municipis? Com es genera? De quina manera es pot abordar? Aquest document planteja un abordatge estratègic per fer front a la segregació de manera efectiva a nivell local i aporta 17 propostes concretes que poden ser incorporades en els programes electorals.

FUNDACIÓ
fundació
JAUME
Jaume
BOFILL
Bofill